

MAANDBLAD VAN

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

*Administratie: Mr. N. B. ten Bokkel Huinink, secr. der vereniging, Lessinglaan 9,
Utrecht. Gironummer penningmeester: 575520 ten name van „Oud-Utrecht“*

EEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 3 / MAART 1958

EEN MIDDELEEUWS HUIS TE UTRECHT

In aansluiting op hetgeen in het vorige nummer is medegedeeld omtrent het huis Vismarkt 4 volgt hier nog een nadere beschrijving van het pand (fig. 1). Zoals met vele Utrechtse huizen het geval is, is ook dit huis in opzet nog vrijwel volledig middeleeuws, zonder dat men daarvan in het uitwendige iets kan bespeuren.

Reeds vroeg moet in Utrecht een groot aantal stenen huizen bestaan hebben van veel bescheidener formaat dan de bekende adellijke woningen als Oudaen, Zoudenbalch, Drakenburg, Fresenburg enz. Daar over deze kleinere middeleeuwse stenen huizen nog praktisch niets is gepubliceerd, is het wel van belang van het onderhavige pand een uitgebreide beschrijving te geven.

Behalve in de voorgevel bestaat al het metselwerk uit moppen van ca 28 x 14 x 6,5–7 cm. De hoogte van tien lagen in het metselwerk bedraagt 76 cm. Een en ander wijst erop, dat het huis niet veel jonger dan vroeg 15de eeuws kan zijn. In de kelder komen formaten voor van 30–31 x 15 x 7,5 cm, tien lagen 80–82 cm, zodat men aan kan nemen, dat deze nog wel 14de eeuws is.

Het huis is zeer eenvoudig van indeling. De drie verdiepingen en de zolder zijn door onderling gelijke balklagen gescheiden¹⁾ en waren — voor zover is na te gaan — oorspronkelijk niet onderverdeeld, zeker niet door stenen muren. Enige, nog zichtbare, sleutelstukken van de bovenste balklaag zijn op fig. 1 afgebeeld, evenals een zeer verweerde, nu verwijderde, gebeeldhouwde console van basaltachtige steen.

De plaats van de oorspronkelijke trap kon niet meer worden na-

¹⁾ De balklaag boven de eerste verdieping is nu vervangen door een van ijzeren binten.

gegaan, wèl die van de schoorstenen, — deze staan op de tekening aangegeven. Waarschijnlijk lag de trap tegen de achterwand.

Zoals uit de, op bladzijde 14 van het vorig nummer genoemde, oude afbeeldingen blijkt, had het huis oorspronkelijk een zadeldak met topgevels vóór en achter. Aan de kapconstructie kan men nog zien, dat deze vroeger dóórliep en later aan beide zijden werd afgeschuind ²⁾).

In de achtergeval bevonden zich nog enige smalle vensters, bestaande uit een bovenlicht met glassponning en een onderlicht met luikspinning ³⁾. Ter hoogte van de tussenverdieping boven de begane grond moet een, door een boog overspannen, opening hebben gezeten.

De huidige voorgevel is in de 17de eeuw aangebracht ter vervanging van een, vermoedelijk geheel houten, vroegere gevel (zie blz. 14).

Zeër merkwaardig zijn de kelders. De grote, door een tongewelf overkluisde kelder onder het huis zelf bezit in beide hoeken aan de voorzijde een gemetseld trapje. Geen van beide is meer middel-eeuws. De noordelijke wordt nog gebruikt, de zuidelijke loopt dood tegen een begane-grond vloer. De laatste verbond een afgescheiden gedeelte van de kelder met het zuidelijk deel van het huis, dat tot in 't begin van deze eeuw een afzonderlijke winkel vormde.

Vermoedelijk is er al zeer vroeg sprake geweest van een inwendige verdeling in twee percelen, daar een dergelijke verdeling ook bestaat in de bij het huis behorende kelders onder de straat. De zuidelijke is grotendeels niet meer toegankelijk; alleen het voorste gedeelte, vlak bij de gracht, is nog open en door een tongewelfje overkluisd. Ook in de noordelijke kelder bestaat een duidelijk verschil tussen het (hogere) voorste gedeelte en de rest. Het is in kleinere steen gemetseld en dus jonger (16de of 17de eeuws). Blijkens nog aanwezige ankers en spuwversers moet de voorkant van het oudere stuk oorspronkelijk de buitenzijde gevormd hebben. De straat is dus op een zeker ogenblik verbreed, en in verband daarmee heeft men de kelders verlengd.

De achterwand van de kleine, zuidelijke, kelder bestaat uit mopen; deze muur verspringt evenwel ten opzichte van de oude voorkant van de noordelijke kelder. De kademuur zou dus in oorsprong geen vloeiend beloop gehad hebben. Het is echter ook zeer wel mogelijk dat deze achterwand, hoewel opgebouwd uit middeleeuws materiaal, toch niet uit die tijd dateert. Het onregelmatige metselverband wijst er wel op, dat men gebruik gemaakt heeft van uit sloop vrijgekomen stenen ⁴⁾).

²⁾ De slapers van de op 18de eeuwse afbeeldingen voorkomende dakkapel zijn nog aanwezig en op de tekening aangegeven.

³⁾ Deze zijn in de oude maten vernieuwd; er werd echter op de eerste verdieping één nieuw, breed venster bijgemaakt.

⁴⁾ In dat geval is de arcering van dit gedeelte op de tekening dus onjuist, de oorspronkelijke voorkant zal dan meer naar achteren hebben gelegen.

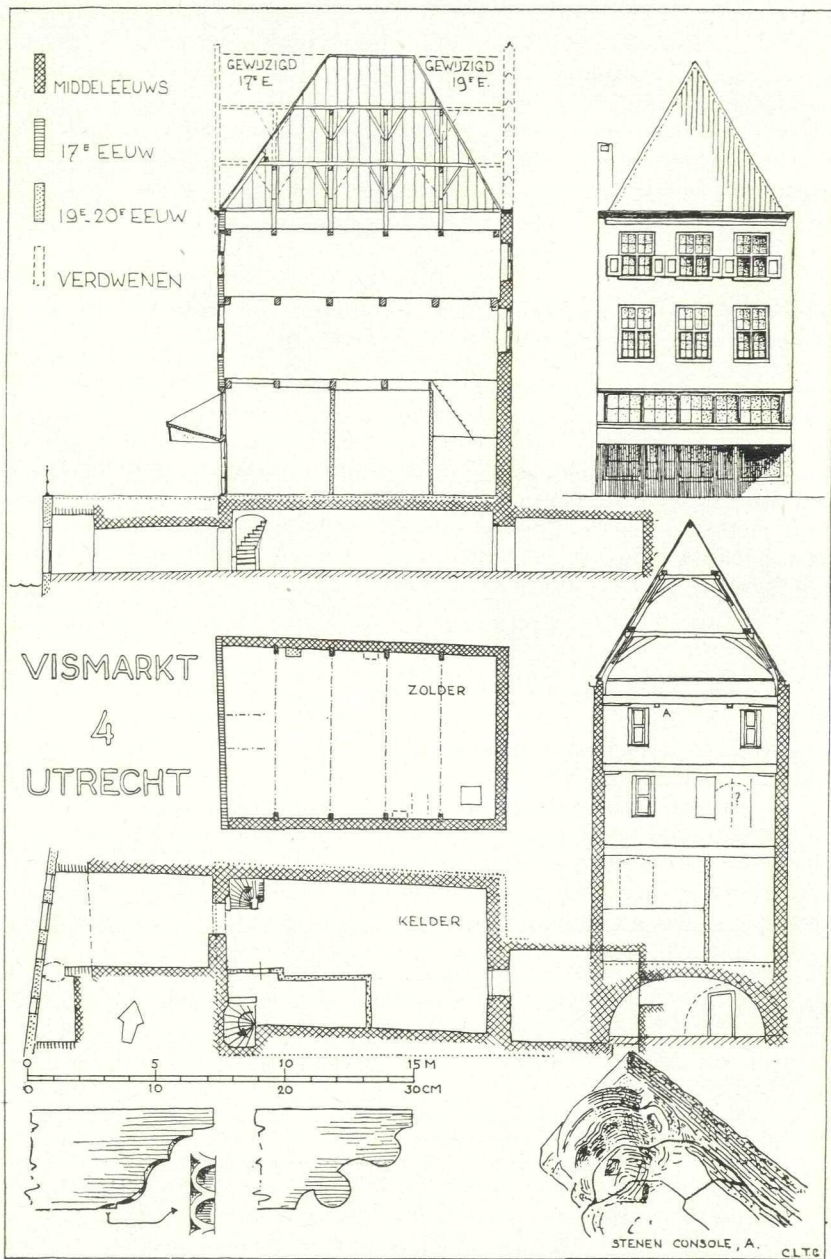


Fig. 1

Vismarkt 4. De voorgevel is in de huidige toestand afgebeeld, voor het overige is de toestand van vóór de recente inwendige verbouwing aangehouden, met weglating van enige ondergeschikte binnenmuren. De werfmuur vóór de kelders is bij de restauratie in 1956-57 in de oude vorm vernieuwd.

Ook aan de achterzijde vindt de hoofdkelder een vervolg in een zeer oude nevenkelder, die aan oost- en zuidzijde een uitgang of kelderlicht gehad moet hebben. Aangezien ook in de opbouw boven deze kelder oud muurwerk voorkomt, is het wel aan te nemen, dat het huis vanouds een — niet meer dan één verdieping omvattende — aanbouw bezat. De oorspronkelijke vorm hiervan is niet meer te reconstrueren.

* * *

Over de verdere restauraties en wijzigingen in oude gebouwen te Utrecht kunnen we het volgende mededelen:

Op verzoek van de eigenaar werd van rijkswege een sloopvergunning verleend voor de gevel van het pand Twijnstraat 19. Dit huis bezat een eenvoudige 17de eeuwse trapgevel (fig. 2), welke geplaatst was op de Voorlopige Lijst van Monumenten van geschiedenis en kunst. Het gedeelte boven de natuurstenen band was reeds geruime tijd geleden wegens bouwvalligheid verwijderd. De eigenaar stelde het natuursteenwerk ter beschikking van de onderafdeling Monumentenzorg van de dienst Openbare Werken.

* * *

Het gebouw van de Inspectie der Belastingen, Muntstraat 7, wordt door de Rijksgebouwendienst inwendig verbouwd en aan de achterzijde vergroot. Het pand heeft in hoofdzaak een 18de eeuws karakter; bij het verwijderen van de plafonds kwamen echter balklagen van moer- en kinderbinten in het zicht, welke ongetwijfeld nog 17de eeuws zijn. Ze bezaten een eenvoudige beschildering, bestaande uit een dubbele omgaande bies tegen het ondervlak van de kinderbinten en eveneens langs de randen van de velden tussen deze balkjes. Zowel de combinatie van goudbruin op donkerrood fond, als die van groen op grijs fond kwam voor. Details als deze kunnen van belang zijn voor restauraties van overeenkomstige balklagen, wanneer de oorspronkelijke kleur niet meer teruggevonden kan worden.

Aan de achterzijde bevond zich een omlijste tuindeur (fig. 3), welke in verband met de vergroting gesloopt is, maar die voor restauratie-doeleinden gegeven is aan de onderafd. Monumentenzorg van de dienst Openbare Werken.

* * *

Naast de politiepost bij de Wittevrouwenkade is het hek van de in 1877 afgebrande Willemskazerne om verkeerstechnische redenen verwijderd. Het hek dateerde uit het midden van de 19de eeuw⁵⁾. De beide zandstenen pijlers waren bekroond door leeuwen met wa-

⁵⁾ E. J. Haslinghuis, de Ned. Monumenten van Geschiedenis en Kunst, II - I, de gemeente Utrecht ('s Gravenhage 1956), blz. 75.



Fig. 2



Fig. 3

penschilden (van de beeldhouwer J. Rijnbout). De onderdelen werden opgeslagen, daar het voornemen bestaat het hek te zijner tijd elders te herplaatsen.

* * *

In het Catharijneconvent werd een gedeelte van de zuidelijke vleugel geschikt gemaakt voor de inrichting van het museum „Van Speeldoos tot Pierement”.

Ir. C. L. TEMMINCK GROLL

AMERSFOORT OF NIET?

Men zal zich de paar artikeltjes van mijn hand in de vorige jaargang van Oud-Utrecht herinneren over de identificatie van de ets van Seghers. Ofschoon ik gaarne enige reactie van de zijde van 's Rijks Prentenkabinet had gezien, hebben ze er toch toe geleid, dat het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie mij mededeelde, dat men aldaar de naam van de ets gewijzigd had van Rhenen in Amersfoort.



Thans heb ik een tweede probleem: Amersfoort of niet — maar wat dan wel? Ongeveer vijf en twintig jaar geleden kwam ik in het bezit van een schilderij van J. Weissenbruch, doek 67 x 84. Het vertoont een „zon-overgoten” zich naar links buigende straat met oude gebouwen en zware slagschaduwen door een van links schijnende zon. Uit de rechter huizenrij rijst een plompe vierkanten toren op met 'n spits oplopend dak in de vorm van een vierzijdige pyramide, waarop een klein torentje. Op het eerste gezicht nam ik met stelligheid aan, dat hier de Amersfoortsche Muurhuizen waren weergegeven met de Dieventoren en het Latijntje. Maar toen ik ter plaatse nog eens de situatie nauwkeurig opnam en bijvoorbeeld zag hoe heel anders de toren daar in de gevelrij is ingeplant, kwam ik tot de conclusie, dat dit niet Amersfoort is. Bovendien mondt er een van links invallende zijstraat uit, welke er te Amersfoort niet is en nimmer geweest is.

Wederom kan ik mij beroepen op Amersfoorts oud-burgemeester Van Randwijck, wiens oordeel parallel loopt met het mijne.

Reeds meermalen heb ik mij afgevraagd: waarom zetten die vermaledijde schilders niet even op de achterkant, wát zij uitbeelden? Nu plaatst met het nageslacht voor raadsels. Zo bezit ik nog twee schilderijen van J. Voerman, een schilder uit het midden van de 19e eeuw, dus niet de latere landschapschilder. Het ene stelt voor de Lange Burchtstraat te Nijmegen met het stadhuis links en de kerk op de achtergrond. Het andere geeft een hoekje huizen tegen een oude kerk. Natuurlijk zocht ik dit pendant ook te Nijmegen. Maar het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie herkende ze

beide als copieën naar Springer en berichtte dat het pendant een hoekje achter de Utrechtse Pieterskerk weergeeft.

De redactie van dit tijdschrift is zo vriendelijk mij nog eens ter zijde te staan, om te trachten de door Weissenbruch geschapen puzzle op te lossen. Mijns inziens kan het in een Zuiderzeestadje zijn, maar ook 'n oud stadje in Vlaanderen. Ik dacht nog aan Elburg, maar dat heeft slechts rechte straten. Wie brengt de oplossing?

S. W. MELCHIOR

KLEINE MEDEDELINGEN

NOG VERKRIJGBARE UITGAVEN.

Voor de leden, die hun collectie van onze vroegere uitgaven willen aanvullen, is nog een aantal exemplaren beschikbaar tegen *verminderde prijzen*:

Van het *Jaarboekje* (ingenaaid) de jaargangen 1929–1932, 1936–1939, 1944, 1947/48–1952, 1954–1956 à f 3,— per stuk.

Van het *Maandblad* (in losse nrs.) de jaargangen 1930, 1931, 1933, 1948, 1951, 1952, 1953, 1955 à f 1,25 per stuk.

Voor *niet-leden* bedraagt de prijs der *Jaarboekjes* f 6,25, der *Maandbladen* f 2,50. Er zijn nog enkele gebonden jaargangen van het *Jaarboekje* beschikbaar, namelijk 1947/48, 1949, 1950, 1953. Leden f 5,—, niet-leden f 8,25.

Register op de *Jaarboekjes* 1924–1953. Leden f 5,— (ingen.) of f 7,— (geb.), niet-leden resp. f 9,— en f 11,—.

Jan de Beyers gekleurde tekening van de Ganzenmarkt f 5,— per exemplaar.

Levering geschiedt uitsluitend na storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op girorekening 575520 ten name van de „Penningmeester van Oud-Utrecht” en gelijktijdige opgave van het verlangde.

VERZOEK

Wanneer men oude jaargangen van het *Jaarboekje* en het *Maandblad*, die men niet meer wil bewaren, ter beschikking van het bestuur wil stellen, zal dat zeer gewaardeerd worden. Met name zoekt het bestuur op het ogenblik de jaargangen 1924–1927, 1940 en 1942 van het *Jaarboekje*.

FUNDATIE VAN RENSWOUDE

Een lid van Oud-Utrecht stuitte bij de lectuur van de eerste aflevering van het eerste stuk der beschrijving van „De Nederlandse Monumenten van geschiedenis en kunst betreffende de gemeente Utrecht”, op blz. 25/26 op de volgende mededeling: „...„Ook een ambachtsschool voor onbemiddelde jongens kwam tot stand, de Fundatie van Renswoude, doch de gelden hiervoor kwamen uit het legaat (1749) van een niet-ingezetene Maria Duyst van Renswoude”.... en vroeg zich af, hoe het mogelijk was in één zin zoveel onjuistheden bijeen te zetten. Immers, een „ambachtsschool” was twee eeuwen geleden volslagen onbestaanbaar; de gehuisveste jongens gingen bij „meesters” in de leer, ook de pupil, die voor chirurgijn werd opgeleid (1761–1774).

De „fundatie” was, naar de naam uitwees, een *stichting* van 1754, *geen legaat* van 1749.

De stichtster heette Maria Duyst van Voorhout. Zij was de weduwe van Baron van Reede, vrijheer van Renswoude enz.

Zij was *ingezetene* van Utrecht en is daar op 26 april 1754 overleden.

DE PAN

In het februari-nummer citeerden wij de heer W. Grapendaal, die in De Kampioen over „De Pan” schreef.

De heer D. Philips zond ons de volgende aanvulling: De naam Pannenhuijs kan ook anders ontstaan zijn. De meester onder de Nederlandse naamkundigen, dr. M. Schönfeld, schrijft in „Veldnamen in Nederland” (1950, blz. 155): „Niet alleen namen als Brouwerij, maar ook Panhuis(veld) hebben meestal betrekking op een vroegere brouwerij.” Panhuis betekent dan: huis waarin de brouwpan staat. Het Panhuis komt op een nog oudere kaart voor dan de heer Grapendaal raadpleegde, namelijk op een kaart van de Leusderberg en omgeving uit 1594 (Rijksarchief Utrecht, Archief Leusderberg no. 40). en copie ervan, gedateerd 13 januari 1646, is gereproduceerd in De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht, deel I band II door dr. W. v. Iterson (1932) bijlage V.

KASTELEN IN UTRECHT

Het weekblad Cobouw heeft in zijn artikelenreeks over Nederlandse kastelen en landhuizen ook aandacht geschonken aan enige kastelen in het zuidoosten van Utrecht. De schrijver, de heer E. J. van Ebbenhorst Tengbergen, behandelde achtereenvolgens Hinderstein, Broekhuizen, Lunenburg, Walenburg en Beverwaard (resp. in Cobouw van 3, 10 en 24 jan., en 28 febr. '58).

Graag vestigen wij de aandacht op deze publicaties. Ze zijn goed gedocumenteerd en uitstekend voorzien van illustraties. Vooral zij, die belang stellen in de bouwkundige betekenis van de kastelen, zullen er veel aan hebben.

JACOB VAN CAMPEN

Een andere bijdrage in het Katholiek Bouwblad (XXIV, 1957, nr. 26) dan die waaruit in het vorig nr. geciteerd werd, van de hand van em. pastoor H. J. J. van Schaick, verdient nog de aandacht. Zijn artikel „Bij het eeuwgetij van de aartsbouweer” herinnert o.a. aan van Campens vriendschappelijke verhouding met jhr. Everard Meyster, wiens nog bestaand buitengoed Nimmerdor aan dat van de bouwmeester (Randenbroek) grensde. De temperamentvolle jonker nam, in tegenstelling tot van Campens andere vrienden, wél de partij op van zijn buurman na het conflict met de Amsterdamse burgemeesters en liet in het najaar van 1654 een gedicht drukken en verspreiden, getiteld: „Ereplicht aan mijn Heer en Meester Jacob van Campen, Heer van Randenbroek, Vinder en Vader van... 't bouw-kunstigste Stadt-huys der Wereld, begonnen 't Amsterdam in 't jaer 1648”. Het was n.b. ondertekend D. Stalpert, de naam van Campens concurrent. Er komt de passage in voor, dat van Campen door

haat, door brodderij

Door snapperij van die er pronken met zijn veren

de gunst der burgemeesters ontstolen werd.

Toen in 1655 het nog onvoltooide Stadhuis met grote feestelijkheden zonder de aanwezigheid van van Campen werd ingewijd, greep Meyster opnieuw naar de pen en schreef: „Der Goden Landspel om Amersfoort, van 't nieuw Stadt-Huys binnen Amsterdam, gedrukt voor de liefhebbers van de Bouw-Kunst”. De inhoud van het spel, dat in de verte en met weinig talent Vondels Leeuwendalers navolgt komt neer op de lof van van Campen en van de Amersfoortse omgeving.

De bijdrage van van Schaick eindigt met een betoogje tegen dr. R. van Luttervelt, die in zijn „Het Raadhuis van Amsterdam” (dl. VIII van Heemkennis Amsterdam) in bepaalde opzichten weinig prijzend over van Campens scheppingen geschreven had en hem minder creatieve kracht en eigen fantasie had toegekend dan men gewoonlijk doet. „Het zijn — aldus v. L. — producten van een intellectueel. Dat is er de zwakte van, maar tegelijk ook de kracht. Want hier is gestreefd naar een samenklank tussen de stof en de universele geest en niet in de eerste plaats het subjectieve hart”. In bijzonderheden tredend blijkt dr. van Luttervelt toch een behoorlijke dosis waardering voor de bouwmeester te kunnen opbrengen.